

Hicaz demiryolu üzerinde bulunan Tebük İstasyonu

di. Güzergâh üzerinde bulunan yerleşim birimlerinde üretilen malların uzak pazarlara naklinde sağlanan kolaylık buralardaki gelişmeyi hızlandırdı. Aynı şekilde imar ve inşaa faaliyetlerinin artmasında ve birçok kamu binasının yapımında demiryolunun bölgeye getirdiği değişimin payı vardı. Özel tren seferleri düzenlenmesi turistik seyahatleri de çoğalttı. Hatta bir kısım bedevinin yerleşik hayata geçmeye başladığı, bazı Çerkez göçmenlerin demiryolu yakınlarına yerleştiği görüldü. Hicaz demiryolu, yabancı sermaye tarafından yapılan veya işletilen diğer hatlarda istihdam edilmeyen Mühendishâne-i Berri-i Hümayun çıkışı pek çok mühendisin de ilk tecrübe ve yetişme yeri oldu; böylece ileride Cumhuriyet demiryollarının yapımı aşamasında gerekecek bilgi ve tecrübe birikiminin temeli atıldı ve azımsanmayacak kadar çok teknik eleman yetişti. Hicaz demiryolu, meydana getirdiği maddî sonuçların yanı sıra dünya müslümanları arasında ortak bir hedef ve ideal etrafında yardımlaşma ve dayanışma bilincinin oluşmasına da önemli katkı sağlamıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra demiryolu dört kısma ayrıldı. Hayfa-Semah hattı Filistin'de, Müdevvere-Medine hattı Hicaz Hâşimî Krallığı ve daha sonra Suudi Arabistan'da, Şam-Der'a, Der'a-Semah hattı Suriye'de, Der'a-Müdevvere hattı ise Ürdün'de kaldı. Suriye, Ürdün ve Filistin'deki hatlar İngiliz ve Fransız mandası altındaki hükümetlerce idare edildi. 1948'de Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye demiryolunun yeniden yapımını görüşmek üzere bir komite oluşturdular. Ancak Arap-İsrail anlaşmazlığı hattın Der'a-Hayfa bölümünün kapanmasına sebep oldu. İngiliz hükümeti Filistin meselesin-

den dolayı gücendirdiği Araplar'ı memnun edebilmek için tamirat işlerini üstlenmiş, fakat bu da 1967 Arap-İsrail Savaşı yüzünden gerçekleşmemiştir. Suriye ve Ürdün'de kalan kısımlarda bazı yolu ve eşya taşıma trafiği sürmüş, 1975'te de Ürdün fosfat taşımacılığı için Kızıldeniz'deki Akabe Limanı'na kadar uzanan yeni bir hat inşa edilmiştir. Suudi Arabistan sınırları içinde kalan kısım âtil, istasyonlar da metruk bir halde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hicaz Demiryolu Lâyihası, İstanbul 1324; *Hicaz Demiryolu'nun 1327 Senesi İstatistik ve Sâiresini Mübeyyin Rapordur*, İstanbul 1328; *Hicaz Demiryolu 1330 Senesi İhsâiyat Mecmuası*, İstanbul 1334; *Düstur*, İkinci tertip, İstanbul 1334, VI, 80, nr. 38; s. 161, nr. 75; s. 263, nr. 145; s. 786, nr. 341; s. 819, nr. 361; s. 851, nr. 364; s. 1045, nr. 488; Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327, II, 720, 722, 723; Said Paşa, *Hâtırat*, İstanbul 1328, II, 374-375; Auler Pascha, *Die Hedschasbahn*, Gotha 1906; Sultan Abdülhamid, *Siyasî Hatıratım*, İstanbul 1984, s. 123-124; Muhammed Insha Allah, *The History of Hamidia Hedjaz Railway Project*, Lahore 1908; M. Larchere, *Büyük Harpte Türk Harbi* (trc. Mehmed Nihad), İstanbul 1928, III, 44-45; Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid: Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1990, s. 28, 86, 256, 348; Feroz Ahmed, *İttihat ve Terakki: 1908-1914* (trc. Nuran Yavuz), İstanbul, ts., s. 224, 225, 229; J. Haslip, *Bilinmeyen Taraflarıyla Abdülhamid* (trc. Nusret Kuruoğlu), İstanbul 1964, s. 256; Naci Kaşif Kıcıman, *Medine Müdâfaası Yahud Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?*, İstanbul 1971; J. Landau, *The Hejaz Railway and the Muslim Pilgrimage*, Detroit 1971; Cevriye Artuk, "Hicaz Demiryolu Madalyaları", VII. *TTK Bildiriler* (1977), II, 785-791; W. Ochsenwald, *The Hijaz Railroad*, Virginia 1980; a.mlf., "A Modern Waqf: The Hijaz Railway, 1900-48", *Ar.S*, III (1976), s. 1-12; P. Imbert, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri* (trc. Adnan Cemgil), İstanbul 1981, s. 77, 81, 83; U. Fiedler, *Der Bedeutungswandel der Hedschasbahn*, Berlin 1984; Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul 1988, s. 169-173; a.mlf., "Osmanlı Demiryolu İşletmeciliğinde Bir Devlet Girişimi: Hicaz Demiryolu", *İktisat Dergisi*, sy. 292, İstanbul 1989, s. 18-23; sy. 293-294 (1989), s. 29-43; Süleyman Yatak, *Fahreddin Paşa ve Medine Müdâfaası* (doktora tezi, 1990, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 139-145; Feridun Kandemir, *Medine Müdâfaası*, İstanbul 1991; Azmi Özcan, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s. 157-161; Ufuk Gülsoy, *Hicaz Demiryolu*, İstanbul 1994; W. Tyler Bliss, "The Sultan's Dummy Railway", *Harper's Weekly* (1906), s. 733-736; Sait Toydemir, "Hicaz Demiryolu İnşaatı Tarihinden", *Demiryollar Dergisi*, sy. 275-278, Ankara 1948, s. 65-68; Osman Erkin, "Türk Demiryolu Tarihçesinden: Hicaz Demiryolu", a.e., sy. 269 (1948), s. 21-25.

UFUK GÜLSOY - WILLIAM OCHSENWALD

HICAZKÂR

(حجازكار)

Türk mûsikisinde bir şed makam.

Dizisi, zirgüleli hicaz makamı dizisinin rast perdesindeki incisi şeddidir. Dolayısıyla rast perdesinde bir hicaz beşlisine nevâ perdesinde bir hicaz dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.

Hicazkâr incisi bir makam olduğundan hemen giriş seyrinde gerdâniye perdesi üzerinde seyir yapılabilecek bir alana ihtiyaç vardır. Bu da iki şekilde temin edilmiştir. Birincisinde, durak perdesi üzerinde bulunan hicaz beşlisi simetrik olarak gerdâniye perdesi üzerine göçürülür.

Bu genişleme, dizinin her üç bölgesinde de hicaz çeşnisinin yer alması sebebiyle bir monotonluk meydana getirebilmektedir. İkinci şekil bu monotonluğu ortadan kaldırmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu durumda dizinin üst bölgesinde yer alan nevâ üzerindeki hicaz dörtlüsü, tiz durak gerdâniye perdesi üzerine bir bûselik beşlisi ilâvesiyle nevâda hümayun dizisi halinde genişletilir. Böylece meydana getirilen ikinci bir seyir alanı ile gerdâniye perdesinde yeni bir renk temin edilmiş olur.

Nota yazımında donanımına si için koma (segâh), mi ve lâ için bakıye bemolleri (hisâr ve zirgüle), fa için bakıye diyezi (evic) yazılır; gerekli diğer değişiklikler ise eser içerisinde gösterilir. Yedeni, portenin birinci aralığındaki bakıye diyezli fa (irak) perdesi, durağı ise rast perdesidir. Makamın birinci mertebe güçlüsü tiz durak gerdâniye perdesi olup bu perdede hem hicaz hem de bûselik çeşniyle yarım karar yapılabilir. Ana dizinin ek yerindeki nevâ perdesi ikinci mertebe güçlü olduğundan bu perdede değişik çeşnilerle asma kararlar yapılır.

Hicazkâr makamı dizisi hiç değişikliğe uğramadan olduğu gibi kullanıldığı takdirde nevâda hicazlı, çârgâhta nikrizli, segâhta hüzzamlı asma kararlar yapılır. Fakat seyir esnasında bu dizinin iniş cazibesıyla birtakım değişikliklere uğraması sonucunda çeşnilerde ve asma kararlarda bazı farklılaşmalar meydana gelir. Tiz taraftan inen nağmeler, iniş cazibesıyla evic yerine acem perdesini kullanma eğiliminde-

Hicazkâr makamının birinci çeşit seyir alanı

Hicazkâr makamının ikinci çeşit seyir alanı

Hicazkâr makamının, nevâda kürdî çeşnisiyle kullanımı

Hicazkâr makamının, çârgâhta bûselik çeşnisiyle kullanımı

dir. Bu sebeple zaman zaman orta seyirde eviç yerine acem perdesinin kullanılmasıyla nevâ perdesinde kürdî, çârgâhta bûselik çeşnileri meydana gelir ve bu çeşnilerde asma karar yapılır. Tabii olarak rast perdesinde de bir hicaz dörtlüsü bulunduğu göre bu, rastta bir hümâyun makamı dizisidir (bu durumda eviç perdesi acem olduğu gibi mi bakıye bemolü de [hisar] artık mi küçük mücennep bemolü [nîm - hisar] perdesidir).

sinde şu şekilde birtakım başka dizilerin de yer aldığı görülecektir: a) Gerdâniye perdesi üzerinde bûselik beşlisi kullanılıp nevâ perdesinde kürdî çeşnisiyle kalınırsa bu nevâ perdesinde bir kürdî dizisi meydana getirir. b) Gerdâniye perdesi üzerinde hicaz çeşnisi dörtlü halinde kullanılıp çârgâh perdesinde bûselik çeşnisiyle asma karar yapılırsa bu ikinci şekil bir bûselik makamı dizisidir. Bu sırada ay-

nı zamanda rast perdesinde de bir hümâyun dizisi meydana gelmiş olur.

Sözü edilen çeşni ve dizilerden sonra tam karara yine ana diziyile gitmek yerinde olacaktır.

Hicazkâr makamının seyrine tiz durak gerdâniye perdesi civarından başlanılır. Bu bölgede yer alan hicaz veya bûselik çeşnilerinde gezinildikten sonra gerdâniye perdesinde ya hicaz veya bûselik çeşnileriyle ya da her ikisiyle ayrı ayrı yarım karar yapılır. Orta seyirde ve dizinin orta bölgesindeki değişiklikler gösterilerek bütün dizide karışık gezinilir ve nihayet genellikle ana diziyile, bazan da rastta meydana gelen hümâyun dizisiyle zirgüleli hicaz çeşnili tam karar yapılır.

Zekâi Dede'nin darb-ı fetih usulünde, "Bir kerre iltifâtın ile hürrem olmadık" mısra ile başlayan bestesi, lenk fahte usulünde, "Hicr-i lebinde yârin bir dil ki oldu nâhoş" mısra ile başlayan nakış bestesi, "Gülşende hezâr nağme-i demsâz ile mahzûz" mısra ile başlayan ağır semâisi ve, "Bülbül gibi pûr oldu cihan nağmelerinden" mısra ile başlayan yürük semâisinden oluşan takımı bu makamın en güzel örneklerindendir. Hicazkâr makamı daha çok şarkı formunda kullanıldığından bu makamda bestelenmiş dinî eserlere pek rastlanmamaktadır. Şarkılar arasında Hacı Sâdullah Ağa'nın devr-i revân usulünde, "Hirâm et gülşene gûş eyle ar'ardan müdârâyı", Şevki Bey'in curcuna usulünde, "Bâis oldu çeşm-i mestin âşkın berbâdına", Leylâ Saz'ın yine aynı usulde, "Mânî oluyor hâlimi takrîre hicâbım" mısraları ile başlayan eserleri örnek olarak verilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Bey, *Hâşim Bey Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 24-25; Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 255-256; IV, 267; Özkan, *TMNC*, s. 240-245; Arel, *Türk Musikisi*, s. 349, 351.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

Dizinin orta bölgesinde meydana gelen bu değişiklik, tiz durak gerdâniye perdesi üzerindeki iki ayrı çeşniyle birlikte düşünülecek olursa hicazkâr makamı dizi-

Hicazkâr makamı seyir örneği

